

Charków – Katyń – Twer – Bykownia. W 70. rocznicę zbrodni katyńskiej, zbiór studiów, red. A. Kola, J. Sziling, Toruń 2011, ss. 272

Omawiany zbiór studiów jest efektem sesji naukowej zorganizowanej przez Fundację Generał Elżbiety Zawackiej i Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Znajdziemy w nim 11 artykułów, zarówno z zakresu historii, jak i archeologii.

Pierwszy z nich, wprowadzający do tematyki podjętej przez uczestników sesji, bo analizujący sytuację w momencie ujawnienia zbrodni katyńskiej w kwietniu 1943 roku, przygotował Andrzej Krzysztof Kunert. Dokumenty rosyjskie przeanalizowała Natalia Lebedieva, co uzupełnia wiedzę na temat zbrodni o nowe nieznanne dokąd dokumenty. Zofia Waszkiewicz przypomniała kapelanów wojskowych z okresu II Rzeczypospolitej, których zamordowano w Katyniu, natomiast Bogdan Chrzanowski przeanalizował publikacje podziemne z lat 1943–1944 i przedstawił zakres prezentowanych tam informacji o zbrodni. Artykuł B. Chrzanowskiego uzupełnia aneks źródłowy prezentujący analizowane wydawnictwa podziemne. Swoją głos w dyskusji nad problematyką cmentarzy polskich oficerów zamordowanych przez NKWD na terenach Rosji w omawianej publikacji zamieścił także Marian Głosek.

Andrzej Kola obszerny artykuł *Prace archeologiczno-ekshumacyjne na cmentarzu ofiar NKWD w Kijowie-Bykowni* uzupełnił aktualnymi mapami cmentarzysk, fotografiami archiwalnymi z tajnej ekshumacji prowadzonej przez KGB w 1971 roku i z prac w Bykowni w latach 2001, 2006, 2007 i 2011. Całości dopełnia szczegółowy wykaz zawartości grobów eksplorowanych w 2006 roku (z liczbą pochowanych i listą znalezionych przedmiotów).

Anna Drażkowska przedstawiła przedmioty z mogił polskich oficerów w Katyniu i Charkowie jako zadanie konserwatorskie, ale też jako relikwie narodu polskiego. W artykule Marii Magdaleny Blombergowej znajdziemy z kolei szczegółowy wykaz przedmiotów kultu religijnego (wraz z fotografiami) znalezionych w grobach katyńskich, jak również krótkie kalendarium badań ekshumacyjnych prowadzonych od 1943 roku. Autorką kolejnego artykułu relacjonującego wyniki badań archeologicznych jest Dorota Siemińska, która przedstawiła katalog przedmiotów wydobytych w czasie badań archeologiczno-ekshumacyjnych na cmentarzu ofiar NKWD w Bykowni, uzupełniając opis badań kolorowymi fotografiami.

Mirosław Golon, po analizie inwentarza dokumentacji przechowywanej w zasobie Instytutu Pamięci Narodowej, przygotował artykuł omawiający kary wy-

mierzone osobom, które w latach 1944–1956 publicznie oskarżały władze ZSRR o dokonanie zbrodni katyńskiej.

Całe opracowanie uzupełniają indeksy, osobowy i nazw geograficznych, oraz streszczenia w językach: angielskim, niemieckim, rosyjskim, polskim.

Wiesława Duży (Toruń)

Tomasz S. Ceran, „Szmalcówka”. Historia niemieckiego obozu w Toruniu (1940–1943) na tle ideologii nazistowskiej, Bydgoszcz–Gdańsk 2011, ss. 167

Wydawnictwo Instytut Pamięci Narodowej przekazało do rąk czytelników opracowanie poświęcone jednemu z nazistowskich obozów przesiedleńczych, zlokalizowanemu w przedwojennej fabryce smalcu i olejów w Toruniu. Autor przypomina krótko ideologię nazistowską i symbolikę nazistowskiej swastyki, przywołując liczne relacje i wspomnienia, zarówno więźniów obozu przesiedleńczego w Toruniu, jak i załogi „Szmalcówki”, ale też innych teksty prezentujące szerszy kontekst omawianego zagadnienia.

Główną część pracy zajmują informacje dotyczące kadry obozu, jego powstania i lokalizacji. Przedstawiono szczegółowe informacje o liczbie więźniów (dane o transportach zebrano chronologicznie w tabelach, a na mapie zaznaczono obszar, z którego więźniowie trafiali do obozu), dokonywanej tam selekcji ze względu na ich narodowość, warunkach pracy i życia w „Szmalcówce” wraz z wykazem chorób, na które zapadali więźniowie i wspomnieniami o ich katowaniu przez niemiecką załogę. W historię obozu wpisują się też relacje o gestach wsparcia i pomocy udzielanej niektórym więźniom przez komendanta obozu Willy’ego Ehlertera i innych Niemców. Autor opracowania przygotował też zestawienie imienne 515 osób, które zmarły w obozie, podając ich nazwiska, daty urodzenia i śmierci oraz wiek i przyczynę zgonu.

Książka powstała na podstawie obszernej kwerendy archiwalnej; autor powołuje się też na liczne relacje i wspomnienia. Całość uzupełniają mapy i plany, indeks osób, ryciny prezentujące warunki życia w obozie, fotografie prezentujące stan obecny terenu poobozowego – tablicę i pomnik upamiętniające ofiary „Szmalców-